

6 van een bepaald stuk niet de voornaamste auteur te zijn – welk stuk weet ik niet meer, want soms gooi ook ik wel eens wat weg.

Voornaamste bezwaar is wel dat Touws boek geen afstand tot de ontwikkeling heeft genomen en bepaald ook, dat hij terwille van de leesbaarheid zijn vindplaatsen onvermeld laat.'

De Jong heeft in het dertiende deel de meeste in de *Haagsche Courant* gesignaleerde feitelijke onjuistheden gecorrigeerd.² De recensent besloot zijn tweede artikel (8 december 1979) aldus:

6 'Dit alles had De Jong kunnen weten (en schrijven) als hij met de *Handelingen* van de hervormde synode hetzelfde had gedaan als wat hij een paar jaar geleden van de *Acta* der gereformeerde synodes uit die tijd beweerde: ze allemaal gelezen te hebben.

Dan had hij fraaie staaltjes kunnen signaleren van bezielde grepen naar openbare verantwoordelijkheid van de kerk voor de naoorlogse samenleving. Maar ook bedachtzame vragen van synodeleden, of andersdenkenden die in die grepen geen hervormd imperialisme zouden zien.

De Jong stelt met recht dat deze grootse grepen iets te maken hadden met het isolement van een voorhoede die geen openbaar debat (in de publiciteit bijvoorbeeld) ontmoette.

Maar uit de *Handelingen* blijkt, dat dit isolement niet zó absoluut was als hij zegt. Op elke synodezitting waren er wel mensen die betuigden, hoeveel weerklank ze in kerkelijke bijeenkomsten hadden gevonden bij het "grondvlak". Vandaar waarschijnlijk dat het hervormde elan toch langer doorwerkte dan De Jong in zijn Londense boek voor mogelijk hield, en wel tot in de jaren zestig.

En nu nog even over de gereformeerden. Behoort het uiteenzetten van een dogmatisch geschil binnen een kerk, die toen 8 procent van de bevolking omvatte, tot de taak van een algemeen geschiedwerk?

De Jong vond van wel, maar naar mijn mening had hij kunnen volstaan met de vermelding dat er zo'n conflict bestond in de Gereformeerde Kerken.

Zoiets subtiels als de verhouding van uitverkiezing en genadeverbond is vrijwel niet uit te leggen, vooral nu dit verschilpunt tussen vrijgemaakte en niet-vrijgemaakte gereformeerden inmiddels op de achtergrond is geraakt.

Maar als men zich aan een omschrijving waagt, moet die wel te volgen zijn. Dat de benadering van de Kuypertianen pastoraal was, is een typering die niet uit het betoog volgt. Waarbij dan nog komt dat het vreemd is vanuit een "pastorale" leer zo on-pastoraal met de bijl op andere opvattingen in te hakken.

De Jong ziet in deze scheuring een symptoom van wat in Nederland

² Deel 13, 142 en 143 (142-143).